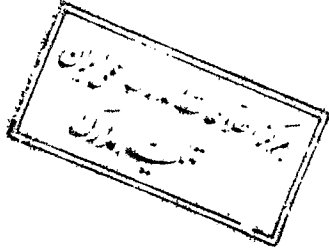


۱۳۷۸ / ۴ / ۳۰



دانشگاه قم

دانشکده علوم انسانی

پایان نامه تحصیلی دوره کارشناسی ارشد فقه و مبانی حقوق اسلامی

موضوع:

بررسی احکام فقهی دیه قتل نفس

استاد راهنما:

دکتر علی محامد

استاد مشاور:

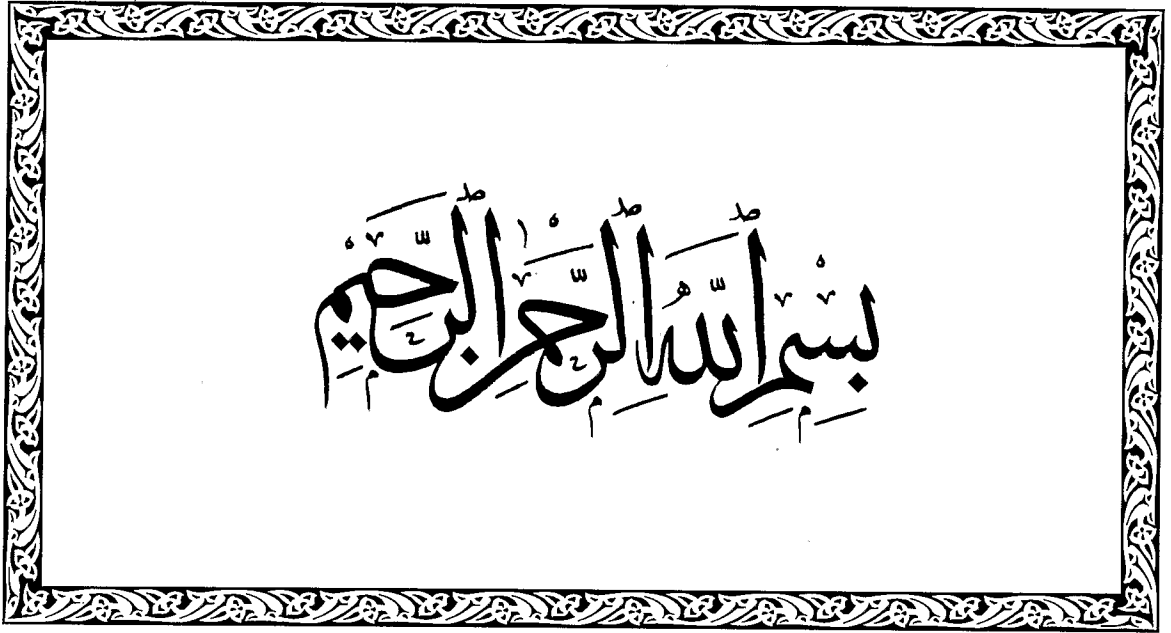
دکتر عبدالله امیدی فرد

نگارش:

جمیله جعفری

پاییز ۱۳۷۷

2158/2



بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

## تقدیر

### من لم يشكر المخلوق لم يشكر الخالق

صمیمانه ترین و خالصترین سپاسها را تقدیم اساتید محترم جناب دکتر محامد و جناب دکتر امیدوی فرد می نمایم که در طول تدوین این رساله هیچ زمان از لطف و عنایت خویش نسبت به بنده مضایقه نفرموده و مرا از خوان علم و معرفت خویش برخوردار کردند و نیز از کسانی که با کلام و اقدام و تشویق و تذکرات خویش حقیر را همراهی نمودند تشکر می نمایم.

## فهرست مطالب

| صفحه                | عنوان                       |
|---------------------|-----------------------------|
| ۱                   | مقدمه                       |
| <b>فصل اول: قتل</b> |                             |
| ۴                   | قتل                         |
| ۵                   | انواع قتل                   |
| ۵                   | ۱- قتل عمد                  |
| ۶                   | ۲- قتل شبه عمد              |
| ۷                   | ۳- قتل خطا                  |
| ۸                   | ادله اثبات قتل              |
| ۹                   | ۱- اقرار                    |
| ۱۵                  | - شرایط مقرر                |
| ۱۸                  | ۲- بینة                     |
| ۱۲                  | ۳- قسامه                    |
| ۱۳                  | - معنای قسامه               |
| ۱۴                  | - کاربرد قسامه در اثبات قتل |
| ۱۴                  | دلایل اثبات قتل یا قسامه    |
| ۱۶                  | - لوٹ                       |
| ۱۷                  | - سوگند                     |
| ۱۹                  | - کیفیت سوگند خوردن         |
| ۲۰                  | شرایط دعوی قتل              |

## فصل دوم: قصاص

|                              |       |
|------------------------------|-------|
| مقدمه                        | ۲۱    |
| قصاص                         | ..... |
| معنای لغوی قصاص              | ۲۲    |
| معنای اصطلاحی قصاص           | ۲۲    |
| اهمیت قصاص                   | ۲۳    |
| قصاص در قرآن                 | ۲۴    |
| قصاص در جوامع دیگر           | ۲۶    |
| فرق بین قصاص و حد            | ۲۷    |
| جرمهای موجب قصاص             | ۲۹    |
| موجب قصاص                    | ۳۰    |
| شرائط قصاص                   | ۳۰    |
| ۱- قاتل عاقل و بالغ باشد     | ۳۱    |
| ۲- تساوی قاتل و مقتول در دین | ۳۳    |
| ۳- تساوی در حریت و بندگی     | ۳۵    |
| ۴- قاتل پدر مقتول نباشد      | ۳۸    |
| ۵- مقتول مهدور الدم نباشد    | ۴۰    |
| استیفای قصاص                 | ۴۱    |
| قصاص عضو                     | ۴۳    |
| نحوه اجرای قصاص عضو          | ۴۵    |
| تأخیر در قصاص جایز نیست      | ۴۵    |

## فصل سوم: ديه

|                           |    |
|---------------------------|----|
| تعريف ديه                 | ۴۷ |
| تعريف فقهای اسلامی از ديه | ۴۷ |
| تاریخچه ديه               | ۴۹ |
| دیه در تمدنهای گذشته      | ۵۰ |
| ۱- قانون حمورابی          | ۵۰ |
| ۲- قانون آشور             | ۵۱ |
| ۳- قانون فرعونى           | ۵۲ |
| ۴- قانون سومر             | ۵۲ |
| ۵- قانون روم قدیم         | ۵۴ |
| فلسفه وضع حکم ديه         | ۵۶ |
| پیش درآمد                 | ۵۹ |
| مقدار ديه                 | ۵۹ |
| شتر، گاو، گوسفند          | ۶۰ |
| دينار و درهم              | ۶۱ |
| حله                       | ۶۱ |
| دیه قتل عمد               | ۶۳ |
| دیه قتل شبه عمد           | ۶۴ |
| دیه قتل خطا               | ۶۵ |
| موارد پرداخت ديه          | ۶۸ |
| مهلت پرداخت ديه           | ۶۹ |

|    |                        |
|----|------------------------|
| ۶۹ | الف - قتل عمد          |
| ۷۰ | ب - قتل شبه عمد        |
| ۷۰ | ج - قتل خطا            |
| ۷۰ | دیه مرد و زن مسلمان    |
| ۷۳ | فلسفه تنصیف دیه        |
| ۷۴ | دیه جنین               |
| ۷۷ | دیه مرده               |
| ۷۸ | دیه کافر ذمی           |
| ۸۰ | دیه ولد زنا            |
| ۸۱ | دیه قتل در ماههای حرام |
| ۸۴ | اصل در دیه             |
| ۸۸ | فلسفه تخییر در اصل دیه |
| ۹۱ | آغاز مهلت پرداخت دیه   |
| ۹۲ | پرداخت کننده دیه       |
| ۹۴ | وارث دیه               |
| ۹۵ | مشارکت در قتل          |
| ۹۵ | تسبیب                  |
| ۹۶ | مباشرت                 |
| ۹۶ | اجتماع سبب و مباشر     |
| ۹۷ | ضمانت پزشک             |
| ۹۸ | تبرئه پزشک             |

| صفحه                    | عنوان                                     |
|-------------------------|---|
| ۱۰۰                     | تصادف وسائل نقلیه                         |
| ۱۰۰                     | الف - تصادف بدون تقصیر هیچ یک از رانندگان |
| ۱۰۱                     | ب - تصادف در نتیجه تقصیر یکی از دو راننده |
| ۱۰۲                     | ج - تصادف در نتیجه تقصیر هر دو            |
| <b>فصل چهارم: عاقله</b> |   |
| ۱۰۴                     | سابقه تاریخی مسئولیت عاقله                |
| ۱۰۵                     | عاقله                                     |
| ۱۰۵                     | تعریف عاقله                               |
| ۱۰۷                     | افراد عاقله                               |
| ۱۰۸                     | عاقله اهل دیوان هستند                     |
| ۱۰۹                     | عشیره جانی                                |
| ۱۱۰                     | صفات عاقله                                |
| ۱۱۱                     | فلسفه پرداخت دیه توسط عاقله               |
| ۱۱۳                     | موارد پرداخت دیه توسط عاقله               |
| ۱۱۳                     | ۱- جنایت به خطا انجام گیرد                |
| ۱۱۶                     | - جنایت صبی و مجنون                       |
| ۱۱۷                     | ۲- جنایت وارده به حد معینی برسد           |
| ۱۱۹                     | ۳- جنایت به نفس و بدن شده باشد            |
| ۱۱۹                     | ۴- جنایت بر خود                           |
| ۱۲۰                     | تقسیم دیه بر عاقله                        |
| ۱۲۱                     | عاقله دور و نزدیک                         |
| ۱۲۲                     | عاقله کافر ذمی                            |
| ۱۲۳                     | چکیده انگلیسی                             |
| ۱۲۴                     | منابع                                     |



## چکیده فارسی

مراد از دیه مالی است که به سبب جنایت کردن اعم از جنایت به نفس باشد یا بر عضو، بر فرد جانی، واجب می شود. و فرق نمی کند که از طرف شارع میزان آن معین شده باشد یا معین نشده باشد. دیه در صورتی که جنایت به خطاء یا شبه عمد باشد واجب می گردد ولی اگر جنایت به عمد باشد مجنی علیه مخیر است که جانی را قصاص نماید یا از او دیه بگیرد.

فلسفه وضع دیه در شریعت اسلام نیز همانند دیگر قوانین جزایی وضعی شاید به این دلیل بوده است که مجرم به این وسیله تنبیه شود، تا مجدداً مرتکب چنین اعمالی نگردد و از طرف دیگر، دیگران نیز آگاه شوند و با دیدن نتیجه عمل مجرم خود را از انجام چنین اعمالی منع کنند.

هدف دوم از وضع دیه می تواند حمایت از ورثه مقتول باشد، تا با استفاده از دیه، یا با سرمایه قرار دادن آن بتوانند مدتی امرار معاش کنند و زندگی خود را بگذرانند.

در مقدار دیه بین مسلمانان اختلاف نظری وجود ندارد. پس مقدار دیه: هزار دینار، یا ده هزار درهم، یا صد شتر، دویست گاو، هزار گوسفند و یا دویست حله یمانی است.

که مجرم موظف است یکی از این اقلام را بپردازد.

البته این مقدار دیه مرد مسلمان است و دیه زن مسلمان نصف دیه مرد است.

در این تحقیق سعی شده است که دلیل این حکم را در سنت ائمه و کلام بزرگان بیابیم.

ولی آنچه یقین آور بود خود حکم تنصیف است نه دلیل آن. البته بعضی، دلیلهایی در این موضوع ذکر کرده اند که ضعف آن آشکار است.

در این تحقیق سعی شده است که اقوال مختلف جمع آوری شود و تطبیقی از نظرات علماء شیعه و

اهل سنت داشته باشیم.

کلید واژه ها:

دیه، نفس، جانی، قتل عمد، جنایت، قتل شبه عمد، مجنی علیه، قتل خطاء، قصاص

## مقدمه

حفظ جان از جمله اموری است که بشر همیشه پی گیر آن بوده است. نه تنها خود فرد حافظ جان خویش بوده، بلکه تمام افراد نوع انسانی که در اطراف او می زیسته‌اند، در این امر مهم یکدیگر را یاری می دادند و به این ترتیب، به صورت یک موضوع و مبحث سازمان یافته ای گردیده است که پیرامون آن می توان صحبت‌های زیادی نمود و افکار و آرا مختلفی را جمع آوری نمود.

از جمله اموری که به تبع این امر، یعنی حفظ جان آمده است، وضع قانون و مقررات، خاص و طریقه قضاوت در این مسئله است که متجاوزان به جان چگونه مشخص شده و به چه نحو به جزای عمل خویش خواهند رسید، با توجه به گوناگونی اقوام و ملت‌ها در جهان قابل ذکر است که هر ملت و گروه و طایفه‌ای، عقیده و مرامی دارند که برای آنها ستوده و مقدس است لذا قوانین حاکم بر آنها نیز از همین مسلکشان سرچشمه گرفته، به همین علت به آن پاینده بوده و به احکامش عمل می نمایند.

در جوامع اولیه و بدوی نیز به همین گونه بوده، و هر چه بشر رو به تمدن می آورد و به عبارتی از عقل و اندیشه بیشتری برخوردار می‌گردد، قوانین حاکم بر جوامع خویش نیز کاملتر کرده و بهتر بگویم، انسانی تر عمل نموده است. به عنوان مثال در مورد ارتکاب قتل تا قبل از قرون وسطی هر کس مرتکب قتل می شد، همه بستگان قاتل مورد قتل و شتم و جرح قرار می گرفتند، حتی به حیوانات نیز رحم نمی کردند و به این ترتیب مسئولیت جنایی گروهی بود، و یک جرم کیفرهای متفاوتی داشت و نوع جرم نیز در مقدار کیفر دخیل نبود و هرج و مرج در قانون حکم فرما بوده که با انقلاب فرانسه تقریباً این هرج و مرجها افول نمود.

عرب جاهلیت نیز قبل از ظهور اسلام مشابه همین وضعیت و شاید بدتر از آن داشتند که با اسلام که آخرین دین الهی است و مشتمل بر تمام مسائل دنیا و آخرت نوع انسانی بوده است بهترین قانون و مقررات را در این باب آورده است که می توان از آن به عنوان عادلانه - ترین و منصفانه ترین و منطقی ترین قانون موضوعه نام برد.

هدف از این تحقیق نیز جمع آوری مباحث مربوط به دیه قتل نفس بر اساس موازین و مقررات اسلامی است که یک فصل از مبحث کلی قتل می باشد و آن را بررسی احکام فقهی دیه قتل نفس نامیدیم که در آن اشاره ای گذرا به انواع قتل و همچنین قصاص نیز داشته ایم، تا خوانند پس از آشنایی با دو بخش اول یعنی قتل و همچنین قصاص وارد مبحث اصلی (دیه قتل نفس) گردد.

خلاصه اینکه در این رساله می توانیم جواب این سئوالها را بیابیم:

۱- انواع قتل کدام است؟

۲- ادعای قتل چگونه ثابت می شود؟

۳- قصاص چیست و چه موقع قاتل قصاص می شود؟

۴- دیه چیست؟

۵- تاریخچه دیه را از چه زمان می توان مشخص نمود؟

۶- چه نوع قتلی منجر به پرداخت دیه می گردد؟

۷- مقدار دیه در انواع قتل چه مقدار است و در چه مدت زمانی پرداخت می شود؟

۸- پرداخت کننده دیه چه کسی است؟

۹- عاقله کیست؟

در مورد نگارش این رساله مطالبی قابل ذکر می باشد:

۱- مطالب بر اساس متون فقهی که از علمای بزرگ اسلامی در دسترس بوده است تنظیم شده است

۲- سعی شده که حد الامکان به اصل این کتب مراجعه شود و تنها به ترجمه ای که بعضی از این

کتابها داشته اند اکتفا نگردد.

۳- نقل قولها بیشتر از علمای مورد تأیید و دانشمندان صاحب نام شیعی بوده است.

۴- بعضی از مباحث سبک تطبیقی داشته لذا نظرات اکثر مکاتب مختلف اسلامی بیان شده است

۵- از این فتاوی مختلفه‌ای که در هر مبحث بیان شده نظر موید همان نظر مشهور بوده است

۶- با توجه به اینکه اظهار نظر و رد و قبول یک مسئله در علم فقه نیاز به اطلاعات و علم جامع

در همه زمینه‌های علوم اسلامی دارد و نگارنده به دلیل بضاعت و فقر اطلاعات در این زمینه‌ها، از اظهار

نظر خود داری نموده و نظر امام (ره) که دانشمند و فقیه روز و مرجع تقلید و الگوی اینجانب در هر

زمینه‌ای می باشد، را در مسائل مورد اختلاف این مبحث نیز پذیرفته و به عنوان بهترین نظر و فتوا آورده

است.

امیدوارم که تنظیم این مجموعه نقطه شروعی باشد برای بنده و دیگر دانشجویانی که این رساله را

مطالعه می نمایند، که به تحقیق و غور در مسائل اسلامی پرداخته و با خوشه - چینی از علم و دانش

اساتید بزرگوار و متبحر و با استفاده از نیروی عقل و تفکر، بهتر بتوانیم با مسائل مطروحه زمان خویش

روبرو شویم و نقطه‌های مبهم در بعضی از مباحث اسلامی را روشن نموده و با ظهور آخرین مبین (عج)

به درستی و نادرستی برداشتهای خود مطلع شویم. به امید آن روز.

## فصل اول:

### قتل

جهت غور در مبحث ديه قتل نفس نياز به بررسی و یادآوری مقدماتی است که عبارتند از:

۱- مبحث قتل

۲- مبحث قصاص

ديه با این دو مسئله ارتباط مستقیم دارد. زیرا همه انواع قتل مشمول حکم ديه نمی باشد بلکه در بعضی از انواع قتل و یا وجود شرایطی خاص پرداخت ديه با درخواست اولیا دم بر جانی واجب می گردد. و در بعضی از انواع قتل نیز که قصاص نمی تواند انجام شود، باز تحت شرایطی تبدیل به ديه می گردد. پس لازم دیدیم که فصل مستقلی نیز با عنوان قصاص داشته باشیم تا آن موارد را روشن نماییم. لذا به همین مناسبت در ابتدا به این دو مبحث می پردازیم و سپس به ديه که محور اصلی تحقیق می باشد.

## فصل اول: قتل

### مقدمه

قتل از بزرگترین جنایاتی است که واقع می شود. و تأثیرات منفی در اجتماع می گذارد که از جمله آنها عدم امنیت ملی است. در شریعت اسلام از بین تمام گناهان بزرگ و جرائم، کیفر و عقوبت قتل از همه شدیدتر است. خداوند در قرآن می فرماید:

«من قتل نفسا بغير نفس أو فسادا فی الارض فکانما قتل الناس جميعا و من احياها فکانما احيا الناس جميعاً» (مائده / آیه ۳۱)

هر کس دیگری را بدون اینکه به لحاظ قصاص و فساد او در زمین باشد بکشد، مثل این است که تمام مردم را کشته است و آنکه او را زنده کند (او را عفو نماید) مثل این است که همه مردم را زنده ساخته است.

در باب زشتی قتل نفس و عواقب آن اخبار و روایات زیادی از معصومین ما نقل شده که بیانگر عظمت گناه قتل نفس است. در فروع کافی از محمد بن مسلم روایت نموده است.

«راوی می گوید از حضرت باقر علیه السلام، از معنی آیه شریفه سؤال نمودم که خداوند می فرماید: هر کس که به ناحق یک نفر را بکشد در صورتی که مقتول کسی را نکشته باشد، مثل آن است که همه مردم را کشته است، چیست؟ حضرت در جواب فرمود: برای قاتل خداوند عالم در آتش جایگاهی قرار می دهد که اگر او همه مردم را می کشت، وارد نمی شد در آتش مگر به آن محل».

همچنین روایت شده از ابی جعفر علیه السلام - که حضرت فرمودند: «کسی نیست که در راه حق و یا باطل کشته شده باشد مگر اینکه او در روز قیامت محشور می شود، در حالی که با دست راست قاتلش را گرفته و با دست چپ سر بریده خود را، در حالی که از رگهای گردنش خون جاری می شود عرض می کند: پروردگارا از این شخص سؤال کن چرا و برای چه من را کشته است. پس اگر کشتن او برای رضای